

Към въпроса за подходите в изучаването на правото

Лъчезар Дачев

I. Въведение

Научното изследване е процес, в който се формират истинни знания за изучавания предмет. Научното познание се осъществява чрез прилагане на научни подходи и научни методи, те са неговият инструментариум.

Водеща роля играят научните подходи. Подходът е начин за конкретизиране на предмета на научното изследване. Ето защо, определянето на подхода е първата стъпка към всяко теоретично познание. Подходът е начинът, по който ще се „погледне“ на изследвания предмет. Подходът е пътят, по който изследователят тръгва и ще извърви. Подходът е пътят от познатото към непознатото. Същността на подхода е чрез използване, прилагане на съществуващите научни знания да се достигне до ново познание.

В българската правна наука преобладава схващането за методологическия плурализъм, което смятаме за правилно. Теоретичното изучаване на правото поставя различни задачи и тяхното разрешаване обуславя използването на различни подходи. В тази връзка ще се опитаме да представим различните научни подходи при изследване на правото.

II. Изложение

Една от задачите на правното изследване е да разкрие смисъла на правото като социално явление. В този план правото се изследва чрез феноменологичния подход. Така правото се представя и разглежда като ред, който има своето начало в Битието. Битието е ред между "Аз и другите". От това следва изводът, че смисълът на правото е да наложи ред в отношенията между хората. Този общ, изначален смисъл се сменя и конкретизира във всяка отделна част от правото. Правото е множество от редове и всеки от тях носи този общ смисъл, като го изразява по съответен начин. Разкриването на конкретното проявление на общия смисъл е задача на всяко правно изследване.

Фактът, че правото съществува, за да установи и наложи ред в отношенията между индивидите, обуславя извода, че поведението на човека следва да бъде съобразено, подчинено на реда. Подчинението означава и ограничаване на поведението във външните отношения, в разпределението и обмена на блага. Поведението на човека е съзнателно и волево, поради което и редът се проектира като позволено и непозволено (забранено) поведение, ръководено от съзнанието и волята. Така осмислянето на реда става чрез опозицията: свободен съм, позволено ми е, имам право – не мога, не ми е позволено, нямам право [1]. Правото е ред на разпределение и съвместяване на свобода и несвобода, ред, който определя признатата и защитена свобода. По това правото се различава от всички други социални нормативни регулатори. Правото определя упражняването на предоставената свобода, съпътстващите я ограничения (несвобода) и нейната защита – юридическа отговорност, санкция и принуда. В това се изразява смисълът на правото като подреждащо явление.

Ако смисълът определя и показва защо съществува едно социално явление, то същността разкрива как съществува това явление, какво представлява то, как „действа“.

Правото съществува като модели на ред. Правото е изразена в модели юридическа проекция на съответни сфери на обществения живот. Щом смисълът на правото е да подрежда обществени отношения, то неговата същност се заключава в осъществяването на това подреждане, в изграждането на тези модели.

Правото е множество от редове и всеки правен ред се конструира чрез правна норма. Правната норма е модел на задължаваща обвързаност между определени условия и определени, свързани с тях, последици. Правната норма обвързва едно фактическо поведение със съответстващо дължимо поведение. Това е определящият, носещият модел на правен ред, който обуславя нормативният подход към правото. От позициите на нормативния подход правото е нормативен ред по същност и система от правни норми по съдържание.

Нормативният ред, положен чрез правната норма, се конкретизира първо чрез модела на условията (хипотеза на правната норма). Това е модел на юридическа причинност. Чрез него възможно бъдещо обективно осъществено поведение – факт, се въздига в юридическа причина спрямо правни последици. В правната теория този модел е изследван чрез психологически подход и изключително в аспект на дивантно поведение.

От своя страна правните последици, положени в диспозицията и санкцията на правната норма се конструират чрез модела на юридическия диалог (дискурс), което обуславя изследването им чрез дискурсия подход.

Правото урежда обществените взаимодействия в тяхната съвкупност като социални явления. Ето защо, на правото е присъщ и модел на последователност на нормативните редове. Правното регулиране следва обективната вариантност на протичане на обществените отношения и включва четири вида правни редове: охранителен, регулативен, санкционен и защитен. В своята цялост те дават модела на нормативното правно явление, който се изследва чрез системния подход. В случая определящото в модела е последователността при осъществяването на нормативните редове, а не вида обществени отношения, които са критерий за обособяване на отделен структурен елемент на правото, изразяван с понятието „правен институт“.

Щом правото съществува като юридически модели на ред, то неговото съдържание включва компонентите на всеки вид модел. Моделите имат неизменни компоненти, чрез които става тяхното юридическо конструране. Посредством тези компоненти социалното се юридизира и се превръща в правно.

Компонентите се обозначават с общи, родови, (основни – Р. Ташев) понятия. В познавателен план това са теоретично изградени правни понятия – правни догми, което обуславя тяхното изследване чрез правно – догматичен подход. Компонентите са: правните субекти и организиранияте логически чрез правната норма условия – юридически факти, правомерни и неправомерни, и правни последици – правни качества, субективни права, правни задължения, правни заповеди и забрани, правни санкции.

Обект на изследване може да бъде както отделен компонент, така и няколко от тях (или всички – в Общата теория на правото). С помощта на догматичния подход се определя юридическата природа на изследвания обект като компонент на моделите на правото. Така социалното съдържание – индивиди и групи, блага, поведение (действие и бездействие), събития, състояния, свобода и несвобода и пр. стават правно мислими.

Правото се изразява чрез езика, то има езикова форма. Езикът е система от знаци, чрез която в случая, изработените модели на ред от общественото съзнание се предават на индивидуалното съзнание. В този план, езикът като средство за социална комуникация има служебна роля на позитивираща форма на правото. Съдържанието на правото се полага в текста на правните източници, в общия случай структуриран в правни разпоредби.

Езикът е не само информационен посредник, а и смислов. Езикът носи, изразява и предава смисъл. Правната разпоредба изразява не само езиков, а и правен смисъл [2]. Правната разпоредба изразява правилата на задължителния ред

– правила за условия и правила за последици. Правната разпоредба носи смисъла, положен в съдържанието на компонентите на съответния модел на ред.

В този аспект правото се изучава чрез семантичен подход. Чрез него се изследва обхвата, обема на отмереното, включено в съдържанието на компонентите. Този подход сочи пътя към познание на правния смисъл, положен във всяка част от съдържанието на позитивното право.

Правото се полага в нарочни юридически актове, чрез които получава своята институционална външна форма. Това са официални волеизявления на изрично оправомощени държавни органи, които се определят с понятието „източник на правото“. Правните източници обективират съдържанието на правото, представят го като обективно право и са критерий за неговата юридическа валидност (легалност). В този план правната наука разработва и прилага отделен - институционален подход към изучаването на правото [3].

Литература:

1. М. Михайлова, Теория на правото, С. , 2002;
2. Р. Ташев, Обща теория на правото. Основни правни понятия, С. , 2004;
3. Г. Бойчев, Правният институционализъм, С. , 2009.